

Każdy ekskurs przekładu *Vita Apollonii* opatrzył solidnie prof. Szarmach bardzo szczegółowymi, obszernymi i koniecznymi do pełniejszego zrozumienia tekstu przypisami, dzięki którym wskazał też na literacką uczoność tego pisma, na głoszony przez Apolloniosa pitagoreizm będący mieszaniną pitagoreizmu tradycyjnego, platonizmu, nauki perypatetyków i stoików oraz mistyki. Jest dużą zasługą Tłumacza udostępnienie tak gruntownie opracowanego dzieła Filostratosowi polskiemu czytelnikowi, który może mieć teraz ułatwiony dostęp do poznania bardzo ważnego w literaturze greckiej i typowego utworu Drugiej Sofistyki, z całym jego bogactwem idei i wartości ogólnoludzkich jakże pożytecznych również dla współczesnej naszej cywilizacji, której korzenie tkwią w cywilizacji antycznej.

Przekład pisma *Vita Apollonii* Filostratosowi, opracowany z pasją i zaangażowaniem od wielu już lat, wzbogacił niewątpliwie literaturę przedmiotu. Z tej pracy będą korzystać nie tylko filologowie klasycyści, filozofowie i teologowie bibliści, lecz także ogół społeczeństwa polskiego zainteresowanego poznaniem wielkiego bogactwa kultury antycznej i ukazanej przez Tłumacza jej odniesień do chrześcijaństwa.

Władysław Pokrywka – Starachowice

Michał KOSZNIKI, *Kształcenie i wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa od I do IV wieku*, Gdańsk 1999, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 188.

Ciekawy temat stał się przedmiotem udanej pozycji naukowej. W pracy dobrze został przedstawiony status quaestionis, ukazujący źródła i stan badań oraz syntetyczny przegląd podstawowej literatury przedmiotu wraz z uzasadnieniem tematu. W polskiej i światowej literaturze prezentowana praca stanowi proto-opracowanie „kształcenia i wychowania w literaturze zachodniego chrześcijaństwa”, oparte na rzetelnym studium tekstu oryginalnego.

Dokładne zapoznanie się ze źródłami pracy (spis źródeł s. 161-166) i precyzyjne analizy filologiczne, semantyczne i porównawcze odpowiednich urywków dzieł ponad trzydziestu wczesnochrześcijańskich pisarzy, pozwoliły Autorowi dokonać podziału treści na cztery rozdziały: biblijne i klasyczne tło refleksji pisarzy chrześcijańskiego Zachodu na temat kształcenia i wychowania (s. 15-36), dzieci i młodzież w literaturze zachodniego chrześcijaństwa (s. 37-75), poglądy na wychowanie w literaturze zachodniego chrześcijaństwa (s. 76-138) oraz obraz kształcenia w zachodniej literaturze patrystycznej (s. 139-156). Autor w pracy dobrze wykorzystał źródła i opracowania. Analiza tekstów źródłowych literatury zachodniego chrześcijaństwa dostarczyła mu wiele wypowiedzi na temat kształcenia i wychowania. Słusznie wyjaśnił najpierw pojęcia

zawarte w tytule pracy. Pod pojęciem kształcenia rozumie on wszelkie działania, które umożliwiają nie tylko poznanie świata, społeczeństwa i kultury, ale także pomagają i uzdalniają do uczestnictwa w ich doskonaleniu oraz sprawiają wszechstronny rozwój fizyczny i umysłowy człowieka, a więc jest to pojęcie bliskie pojęciu nauczania i uczenia się, bliskie wszechstronnemu poznaniu i grecko-rzymskiemu wzorowi ogólnego wykształcenia – *ἐγκύκλιος παιδεία*. Wychowanie z kolei określa jako proces oddziaływania na człowieka, rozwijający jego zdolności umysłowe, moralne, religijne, obywatelskie, estetyczne i fizyczne; bliskie zatem wszechstronnemu greckiemu, zwłaszcza ateńskiemu, rozwojowi ludzkiego ducha i ciała – *καλοκαγαθία*.

W I rozdziale, poprzedzającym właściwe zagadnienie pracy, przedstawił Autor tło formowania się chrześcijańskiej myśli pedagogicznej, zarówno biblijne jak i oparte na dorobku myśli autorów przedchrześcijańskich. I słusznie, bo Ojcowie Kościoła podjęli dzieło chrześcijańskiej inkulturacji. Stali się przykładem płodnego spotkania wiary i kultury oraz wiary i rozumu, oddali się głoszeniu Ewangelii, ludziom różnych kultur i pracy pośród nich. Zapoczątkowali racjonalne postępowanie zastosowane do danych Objawienia, zainicjowali ów „*intellectus fidei*”, który należy do istoty teologii i kultury. Oni nie tylko bronili chrześcijaństwa, ale także potrafili przekazać jego doktrynę w środowisku kultury grecko-rzymskiej nowymi formułami, wyrażeniami niebiblijnymi wyjaśniali prawdy biblijne, słowami ludzkimi, całkowicie katolickimi, oddawali treść Bożego Objawienia (por. *Instructio de Patrum Ecclesiae studio in sacerdotali institutione* AAS 82: 1990, 607-658, przekład polski VoxP 18:1990, t. 18, 7-39).

Rozdział II, ukazujący fazy rozwojowe człowieka w ujęciu Ojców Kościoła, potwierdza tę myśl, że pisarze wczesnochrześcijańscy korzystali z określeń dostępnych im w literaturze klasycznej. Wykorzystywali obiegowe określenia poszczególnych okresów ludzkiego życia i symbolikę liczb, odpowiednio modyfikując do potrzeb przekazywania Ewangelii, charakteryzując też jednocześnie wiek dziecięcy i młodość. Podkreślali pozytywne cechy dziecka takie jak: prostotę, równość dziecka jako osoby z dorosłymi, aktywność, niewinność, delikatność, szansę ciągłego rozwoju. Autor wydobył z pism Ojców ciekawe spostrzeżenia. Równie interesująco przedstawił obraz młodzieży (s. 65-75) w pismach wczesnochrześcijańskich. Szkoda jednak, że charakterystyka młodzieży nie została szerzej potraktowana.

Bardzo interesujący jest rozdział III omawiający wychowanie domowe. Pisarze wczesnego chrześcijaństwa widzieli je jako część swojego nauczania moralnego i religijnego. Wszyscy członkowie rodziny spełniają zdaniem autorów literatury wczesnego chrześcijaństwa ważne role wychowawcze. Pełną czułości i opiekuńczości widzą matkę uczącą dziecko prawd wiary. *Pietas erga matrem* stanowiła odpowiedź, jaką dziecko dawało matce. Równie dobrze ukazywali obraz ojca – *pater bonus et pius*. Także niańki i wychowawcy od-

grywali ważną rolę w kształtowaniu młodego człowieka. Autor, porównując poglądy pisarzy chrześcijańskich z poglądami autorów przedchrześcijańskich, ukazuje stopniową ewolucję poglądów w kierunku humanizacji relacji między rodzicami i dziećmi. Zauważa wszakże brak precyzyjnego określenia wychowawczych zadań ojca w analizowanych utworach. Rodzi się pytanie, czy rzeczywiście przytaczani autorzy nie dostrzegali potrzeby ukazywania tychże zadań ojca?

Ostatni IV rozdział publikowanej pracy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem p. prof. J. Jundziłła z WSP w Bydgoszczy, poświęcił p. Kosznicki kształceniu instytucjonalnemu, stosunkowi autorów zachodniochrześcijańskich do szkoły i wykształcenia klasycznego oraz obrazom z życia szkolnego.

Plan pracy został starannie przemyślany i z logiczną konsekwencją rozpracowany. Poszczególne rozdziały, a nawet szczegółowe zagadnienia, kończy Autor podsumowaniem wyników analizy, a całość słusznymi i logicznymi wnioskami. Piszący sprawdza się jako dobry znawca przedmiotu, bazujący na tekście i wyprowadzający z niego ostrożne, ale trafne wnioski. Autor wykorzystuje szeroko materiał zawarty w dziełach autorów zachodniego chrześcijaństwa I-IV wieku, bazując przy tym na literaturze przedmiotu. Prezentowana książka jest więc oryginalna, oparta na solidnej bazie źródłowej i opracowaniach; jest też nowatorska zarówno ze względu na dobry warsztat naukowy, jak i praktyczną przydatność rzetelnie omówionego problemu.

Ks. Augustyn Eckmann – Lublin.

Ks. Tadeusz KOŁOSOWSKI SDB, *Od wolności wyboru wyznania do przymusu religijnego. Ewolucja poglądów biskupa Augustyna z Hippony podczas schizmy donatystycznej w Afryce Rzymskiej, Pila 2000, ss. 321.*

Z uznaniem należy przyjąć rozprawę patrystyczną ks. T. Kołosowskiego. Temat pracy jest nader ważny i potrzebny. Wolałbym jednak w podtytule: „Ewolucja poglądów Augustyna, biskupa Hippony...”, bo Augustyn nie pochodził z Hippony, lecz z Tagasty, był natomiast biskupem Hippony.

Wiadomo, że św. Augustynem i jego dziełami interesowano się już za jego życia, i znany był na Zachodzie i Wschodzie. Wywarł ogromny wpływ na kulturę Europy, zwłaszcza na dalsze jej losy i życia Kościoła. W ciągu wieków powstało wiele cennych prac na temat jego osoby, pisarskiej spuścizny i nauki. Na tym polu nie pozostają w tyle również polscy uczeni. Literatura poświęcona doktrynie biskupa Hippony jest niezwykle bogata, tak pod względem ilości, jak i różnorodności poruszanej problematyki. Każda jednak nowa pozycja, zwłaszcza omawiająca myśl augustyńską w sposób słabo dotąd dostrzeżony, jest